

SPP 102 Sociální politika - přednáška č. 7

(Mgr. Ondřej Hora)

Sociální pojištění: funkce, cíle a nástroje,
organizace a financování. Česká republika.
Problém stárnutí v moderní společnosti,
důchodové systémy - diskuse současných
řešení.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 2)

Sociální pojištění – je založeno na principu odkládání spotřeby pro případ sociální události, kterou můžeme očekávat – je spojené se ztrátou příjmu (stáří, nezaměstnanost, nemoc, invalidita, mateřství, ztráta živitele). Financováno prostřednictvím příspěvků. Nárok nastává při vzniku dané sociální události, na kterou jsme pojištěni X jinou variantou financování jsou tzv. „demograntí“ – příjemci dávek placených z daní, ale příjmově netestovaných.

- 1) Povinné pojištění – brání před chudobou, uplatňuje se princip občanské solidarity
- 2) Zaměstnanecké pojištění (např. penzijní fondy) – doplňují příjem k základní penzi – jsou vázány na pracovní poměr v podniku nebo na práci v určitém odvětví – při skončení může vybrat nebo je mu vypláceno v důchodu vypláceno podle naspořené příspěvku
- 3) Dobrovolné soukromé individuální připojištění (např. penzijní). Se státním příspěvkem po celou dobu spoření + je i daňové zvýhodnění + stát stanovuje podmínky pro správu fondu a vykonává dozor nad penzijními pojišťovnami

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 3)

Tyto tři pilíře se doplňují a vytváří systém (model) sociálního zabezpečení

Cílem je ochrana při vzniku sociální události – ale jsou situace, kdy pojistná schémata nevyhovují, protože:

- 1) se jedná o rizika, která nejsou v těchto systémech zahrnuta (např. ztráta bydlení)
- 2) rizika jsou zahrnuta, ale schémata sociálního pojištění nejsou pro určité kategorie dostatečně dostupná – řešením je potom sociální pomoc
- 3) dávka (pro některé kategorie) není dost vysoká – dvě řešení 1) posílení zásluhové složky systému (víc jsem platil, tudíž víc dostanu), 2) státní systém garantuje určitý základní životní standard pro občany a zajištění vyššího standardu je ponecháno na soukromém připojištění (které stát může podporovat)

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 4)

System sociálního pojištění v ČR – 3 typy pojišťovacích schémat

Možné jsou 3 typy pojišťovacích schémat a jejich kombinace:

- a) povinné (většinou státem vedené systémy)
- b) pojištění skupin (resortní, př. podnikové)
- c) individuální (soukromé)

System v ČR má 1-3 pilíře (podle typu rizika): např. zdravotní pojištění - všeobecné i oborové pojišťovny, důchodové pojištění – v ČR fungují první a třetí pilíř, ale je možné, aby zaměstnavatel a zaměstnanec přispívali na soukromé pojištění zaměstnance dotované státem

Česká správa sociálního zabezpečení jako orgán státní správy vykonává působnost v oblasti sociálního zabezpečení (důchodového pojištění a nemocenského pojištění, výběru příspěvku na státní politiku zaměstnanosti) a lékařské posudkové služby. Výjimkou je v ČR tedy zdravotní pojištění, kde působí více i (nestátních) zdravotních pojišťoven.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 5)

ČSSZ spravuje řadu pojišťovacích schémat zahrnujících specifické události:

1) nemocenské pojištění:

- a) nemocenská
- b) podpora při ošetřování člena rodiny
- c) vyrovnávací příspěvek v mateřství a těhotenství
- d) peněžitá pomoc v mateřství

2) důchodové pojištění:

- a) starobní důchody
- b) invalidní důchody (plné a částečné)
- c) pozůstalostní důchody (vdovský, vdovecký a sirotčí)

3) příspěvek na státní politiku zaměstnanosti

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 6)

Vytváření prostředků sociálního pojištění – odvádí zaměstnanci, zaměstnavatelé, OSVČ, stát (za děti, seniory, nezaměstnané)

schémata	zaměstnanci	zaměstnavatel	celek	správci fondu
Důchodové pojištění	6.50%	21.50%	28.00%	ČSSZ
Nemocenské pojištění	1.10%	3.30%	4.40%	ČSSZ
Příspěvek na st. polit. zaměstn.	0.40%	1.20%	1.60%	ČSSZ
zdravotní pojištění	4.50%	9.00%	13.50%	zdravotní pojišťovny

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 7)

Důchodové (starobní) pojištění

Je nejvýznamnějším schématem sociálního pojištění – týká se největšího množství osob a je v něm nejvyšší objem prostředků, které tvoří významnou část mandatorních výdajů sociálního státu (v roce 2004 sociální výdaje tvořily 35 procent výdajů státního rozpočtu, tj. 313 miliard korun – důchody celkem 225 miliard korun, z toho 168 miliard byly starobní důchody).

Typy konstrukce důchodového systému:

- 1) Bismarckovský pojistný systém – výše důchodů závisí na zaplaceném pojistném – je stanoven procentní podíl primárního výdělků jedince – zahrnují se příjmy za určité období nebo se mohou zahrnovat příjmy za celý život – počítá s valorizací důchodu podle mezd – je stanovena minimální úroveň důchodu

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 8)

2) Beveridgovský pojistný systém – tzv. plochý (flat-rate) – výše důchodů je určena jednotně a) pro všechny osoby žijící v dané zemi (residenti) bez ohledu na příspěvky nebo b) v závislosti na délce pojištění je stanovena doba odpracovaných let pro přiznání základní (nesnížené) penze (např. ve VB 44 let pro muže a 39 let pro ženy)

3) Kombinace dvou předchozích (dvousložková konstrukce)

1. složka - je stanovena pevně pro všechny (základní důchod) – slouží jako dno

2. složka – je částka stanovená v procentech z průměrného příjmu

V ČR má také tyto 2 složky – a) základní výměru, která činí 1470 Kč (měsíčně), a b) procentní výměru, která činí 1,5 procenta výpočtového základu za každý rok pojištění.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 9)

Zvyšování důchodů (indexace, valorizace)

Ekonomika není neměnná – v krátkodobém či delším časovém horizontu je třeba sociální dávky přizpůsobovat změněné ekonomické situaci – nejčastěji zvýšit (dorovnat) jejich úroveň vzhledem ke kupní síle peněz a životní úrovni obyvatelstva. Před rokem 1989 k tomu docházelo jen nárazově u nových penzí (znevýhodňovalo to tzv. starodůchodce).

Valorizace se provádí podle růstu cen a mezd – u mezd je podle čisté nebo hrubé mzdy – podle hrubé mzdy je to důchodce výhodnější, protože hrubé mzdy rostou rychleji a jsou progresivně zdaněné. V ČR se uvádí poměr náhrady kolem 44 procent předchozí průměrné hrubé mzdy (v roce 2004). Je otázkou k diskusi, nakolik se mají důchodci podílet na růstu životní úrovně ve své zemi.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 10)

K valorizaci dochází:

- a) nárazově (ad hoc) – v důsledku nějaké vnější události nebo jako důsledek dlouhodobého vývoje (V ČR při růstu cen aspoň 10 %).
- b) automaticky – je většinou dáno zákonem při splnění určitých podmínek buď časových nebo podle růstu mezd či cen valorizace podle vývoje cen (inlace) i mezd. V ČR valorizace při růstu cen minimálně o 2 procenta za rok (zvýšení o 100 procent) nebo pokud ve dvou po sobě jdoucích letech rostou reálné mzdy (zvýšení o minimálně 1/3 růstu mezd).
- c) polo-automaticky (podmínečně) – zákon umožňuje valorizovat, ale vlastní rozhodnutí ponechává na vládě – ta rozhoduje na základě současné situace (např. ekonomické, ale může i politické)

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 11)

Vznik problémů v důchodových systémech

Historický vývoj: Po 2. světové válce klesal věk odchodu do důchodu, zároveň se prodlužovala průměrná délka života a výrazně rostla životní úroveň, v důsledku postupně rostla výše důchodů – v 70. letech byla navíc vysoká inflace (představuje problém pro důchodové systémy – znehodnocuje vklady a snižuje kupní sílu důchodu).

V současnosti je největším problémem zvyšování podílu osob v důchodovém věku proti ekonomicky aktivní populaci. Příčiny:

- klesá porodnost, v ČR významně po roce 1989, děti v pozdějším věku, přibývá bezdětných, málo 3. dětí – dnes je pod hranicí čisté reprodukce
- prodlužuje se délka života (v 60.-90. letech 20. století vzrostla délka života o 8 let – významně vzrostla také v některých post-komunistických zemích).

Očekává se nepříznivý demografický vývoj (prognóza do budoucna až 50:50) – může vést k ekonomické nerovnováze. Z tohoto důvodu je třeba situaci nějak řešit.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 12)

Co je možné dělat s důchodovými systémy (1/2)

Hrozí riziko ekonomické nestability důchodových systémů a existuje předpoklad budoucího zvyšování fiskální nerovnováhy pokud nedojde ke změně.

- 1) úpravy nároků v rámci existujícího systému – zvyšování věku odchodu do důchodu, zpřísnění podmínek pro předčasné důchody, přísnější zohledňování příspěvků a rozhodných období, hodnocení náhradních dob ve sníženém rozsahu atd.
- 2) snižování úrovně důchodů – mírně se snižuje poměr důchodu k předchozímu výdělku (poměr náhrady) – citlivá záležitost (je to politicky nepopulární opatření) – změny se způsob indexování nebo výpočtu důchodu

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 13)

Co je možné dělat s důchodovými systémy (2/2)

3) změna způsobu financování důchodového systému – existují dva základní typy financování a třetí (NDC) je kombinovaný:

a) průběžný systém (pay-as-you-go): postaven na mezigenerační solidaritě – to, co se vybere na pojistném, se ve stejném roce vyplácí v důchodech – většina důchodových systémů

b) fondový systém: není postaven na mezigenerační solidaritě – výše penze závisí na výši příspěvků, které člověk odvede, a fondy (1 či více) je zhodnocují – tento systém byl v určité variantě zaveden jako povinný v roce 1981 v Chile – je tam garance minimálního příjmu

c) kvazi-fondový systém (NDC): systém virtuálních účtů, výhodou je větší spravedlnost (ale je prakticky průběžný) – Švédsko

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 14)

Výhody a nevýhody fondového a průběžného modelu:

	Průběžný systém	Fondový systém
Demografická stabilita	(-) rovnováha může být narušena (nízká porodnost)	(+) každý si spoří na sebe, menší demograf. rizika
Ekonomická stabilita	(+) reaguje na shodné podmínky v 1 roce	(-) rizika kapitálového trhu (zajistit výnosy) a inflace
Solidarita	(-) Různé generace nesou různé břemeno (události)	(+) není vázán na solidaritu jiných generací
Indexace	(+) solidární - umožňuje zvyšování penzí	(-) je z naspořené částky (kde vzít na zvýšení)
Délka penze	(-) přibývá důchodců, protože žijí déle	(-) může vyčerpat naspořené dříve než zemře
Administrativní náklady	(+) nižší náklady, protože je pod správou 1 fondu	(-) vícefondový systém – vytváří zisk pro správce

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 15)

Řešení problémů v důchodovém zabezpečení pro ČR(?):

EU převody průběžného na fondový systém spíše nedoporučuje (vzniká problém kapitálové mezery). V ČR proběhly dosud pouze dílčí, i když závažné úpravy systému:

- 1) Od roku 1996 došlo k oddělení důchodového fondu od státního rozpočtu (předtím se přebytků využívalo na pokrytí jiných výdajů, netvořila se rezerva).
- 2) Zvýšení věku odchodu do důchodu. V ČR proběhlo novelou v roce 1996, zvýšení věku odchodu z 60 na 62 pro muže a z 53 – 57 na 57 – 61 let pro ženy.
- 3) Zpřísnění přiznání předčasných důchodů (zkrácena doba, po kterou lze jít předčasně do důchodu, a důchod je přiznáván trvale ve snížené míře).

Zřejmě není dostatečným řešením. Je tedy potřeba tzv. důchodová reforma – podklad zpracovala vláda (zájemci viz stránky MPSV).